

UDK 340.12(37)

A 77

Apsītis, A. 2020. Ekonomisko resursu apvienošana romiešu tiesībās: [Zinātniska monogrāfija]. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte. 175 lpp.

Recenzenti:

Dr. iur., profesore Ingrīda Veikša, Biznesa augstskola Turība, Latvija

Dr. iur., profesors Valērijs Reingolds, Baltijas Starptautiskā akadēmija, Latvija

Grāmatai zinātniskas monogrāfijas statuss piešķirts saskaņā ar Rīgas Stradiņa universitātes Zinātnes padomes 2019. gada 11. aprīļa sēdes lēmumu Nr. 21-1/2/2019.

Redaktore: Inga Lievīte

Maketētāja: Ilze Stikāne

Vāka dizaina autors: Modris Brasliņš

RSU Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas vadītājs Tenis Nīgulis

RSU Izdevniecības un poligrāfijas nodaļas galvenā redaktore Aija Lapsa

IPD Nr. 486

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2020

Dzirciema iela 16, Rīga, LV-1007, Latvija

ISBN 978-9934-563-69-0

Saturs

Tekstā lietotie saīsinājumi	6
Ievads	7
1. Normatīvā regulējuma attīstības ekonomiskie priekšnoteikumi	11
2. Tiesību avoti par resursu apvienošanu	17
3. Romiešu sabiedrība jeb sabiedrības līgums (<i>societas</i>) – vispārējie principi, manta, peļņa, zaudējumi un izdevumu kompensācija	21
4. Romiešu sabiedrības (<i>societas</i>) tiesiskais statuss, pārstāvība un atbildība par saistībām	49
5. Sabiedrības (<i>societas</i>) biedri	71
6. Darbības termiņi un sabiedrības (<i>societas</i>) izbeigšanās	95
7. Prasījuma no sabiedrības līguma (<i>actio pro socio</i>) iztiesāšana	107
8. Romiešu korporatīvie veidojumi – biedrības (<i>universitates</i>), kolēģijas un korporācijas (<i>collegia et corpora</i>)	120
Nobeigums	130
Bibliogrāfija	142
Summary	160

Tekstā lietotie saīsinājumi

- AD – *Anno Domini* (latīņu val.), gads pēc Kristus dzimšanas jeb norāde uz gadu mūsu ērā
- angl. – norāde uz tekstu angļu valodā
- Aut. – norāde uz autora piezīmi
- C – norāde uz romiešu tiesību pirmavotu no Justiniāna kodifikācijas daļas *Codex Iustinianus* (529. AD, sk. 2. nodaļu)
- CIL – norāde uz materiālu no *Corpus Inscriptionum Latinarum* – Berlīnes-Brandenburgas Zinātņu akadēmijas uzturētā Latīņu (sienu) uzrakstu krājuma (cil.bbaw.de)
- D – norāde uz romiešu tiesību pirmavotu no Justiniāna kodifikācijas daļas *Digesta seu Pandectae* (529. AD, sk. 2. nodaļu)
- g. – gads
- Gaius, Inst.* – norāde uz romiešu tiesību pirmavotu no Gaja Institūcijām (ap 161. AD, sk. 2. nodaļu)
- gr. – norāde uz tekstu (sen)grieķu valodā
- gs. – gadsimts
- gs. m. ē. – norāde uz gadsimtu mūsu ērā
- gs. p. K. – gadsimts pirms Kristus, norāde uz gadsimtu pirms mūsu ēras
- g. v. – gadus vecs(a)
- I – norāde uz romiešu tiesību pirmavotu no Justiniāna kodifikācijas daļas *Institutiones sive elementa* (529. AD, sk. 2. nodaļu)
- Ibid.* – turpat
- lpp. – lapa, lappuse
- mēn. – mēnesis
- N – norāde uz romiešu tiesību pirmavotu no Justiniāna kodifikācijas daļas *Novellae* (529.–565. AD, sk. 2. nodaļu)
- p. K. – pirms Kristus, norāde uz gadu pirms mūsu ēras
- sk. – skatīt
- Tab – norāde uz fragmentu no *Leges Duodecim Tabularum* – Divpadsmit tabulu likumiem (ap 451.–450. p. K., sk. 720. zemsvītras piezīmi 124. lappusē)
- t. s. – tā sauktais(ā)
- t. sk. – tai skaitā
- u. tml. – un tamlīdzīgi
- utt. – un tā tālāk
- u. c. – un citi

Ievads

Jebkurā noteiktu ekonomiskās attīstības pakāpi sasniegušā sabiedrībā kļūst aktuāls jautājums par atsevišķu personu rīcībā esošo kapitālu apvienošanu, lai gūtu un sadalītu iegūto peļņu vai pārvaldītu resursus. Saimniekošanas subjekti mēdz apvienot finanšu resursus, ražošanas līdzekļus, zināšanas un specifiskās prasmes kārtot darījumus, šādi sadalot ar saimniecisko darbību saistītos riskus un kopīgās saimniekošanas rezultātā iegūto peļņu vai ciestos zaudējumus. Turklāt iespējams dažāds kopīgā pasākuma dalībnieku funkciju sadalījums: vieni var tieši iesaistīties darījumu kārtošā, citi – tikai ieguldīt līdzekļus, taču saimnieciskajā darbībā nepiedalīties.

Apvienošanās vajadzību galvenokārt nosaka tās sniegtās tiesiski ekonomiskās priekšrocības: apvienojoties pušu rīcībā ir vairāk resursu, tādēļ tās var atļauties investēt vairāk līdzekļu ražošanas, produkta realizācijas vai pakalpojumu sniegšanas tehnoloģijās. Iespējama specializēšanās atkarībā no katra dalībnieka specifiskajām prasmēm. Daļa dalībnieku var uzņemties atbildību par atsevišķām darbības sfērām – ražošanu, realizāciju, administrēšanu u. c. Pieaugot potenciālā nodrošinājuma vērtībai, palielinās darījumu partneru un kredītdevēju interese un uzticēšanās. Samazinoties aizdevēju riskiem, iespējama vienošanās par zemākām aizdevuma procentu likmēm un plašāka aizdevēju loka piesaiste. Parādās iespēja iepirkt nepieciešamās izejvielas, materiālus vai realizācijai paredzētās preces lielākā daudzumā, šādi iegūstot tās par zemākām cenām – lielam pasūtītājam vieglāk vienoties ar piegādātāju par piegādes nosacījumiem un kvalitātes kritērijiem.

Palielinoties darījumu apjomam, samazinās gan iesaiņošanas, transportēšanas, darījumu koordinēšanas un administrēšanas izmaksas uz preces vienību, gan arī realizācijas veicināšanas un reklāmas pasākumu izmaksas uz pārdodamās produkcijas vienību. Finansiāli kļūst iespējams nodarbināt personālu ar specifiskām zināšanām un prasmēm. Lielāks saimniekotājs var atļauties darboties vairākos virzienos vienlaikus, piedāvājot dažādus produktus un tā samazinot ekonomiskos riskus – pieprasījuma samazināšanās pēc viena produkta var tikt kompensēta ar pieprasījuma pieaugumu pēc cita produkta.

Palielinās iespējas darbībai vairākos, tostarp ģeogrāfiski attālos, tirgos. Pārvaldot nozīmīgus resursus, saimniekotājs var atļauties tehnoloģisko procesu sadalīšanu sīkākās operācijās, izmantojot darba dalīšanas principus, kā arī nodrošināt jaudīgāku un dārgāku tehnoloģisko iekārtu optimālu izmantošanu, izgatavojot vai, piemēram, vienlaikus transportējot vairāk preču, šādi samazinot izmaksas uz izlaižamās vai transportējamās produkcijas vienību u. c.

Tādējādi apvienojot spēkus, saimniekošanas subjekti var optimizēt tiem pieejamo ierobežoto ekonomisko resursu apsaimniekošanu, gūstot būtiskas priekšrocības konkurencē ar saimniekotājiem, kuru rīcībā esošo resursu kopējais apjoms ir attiecīgi mazāks.

Ekonomisko resursu apvienošana, līdzīgi kā jebkura cita vairāku pušu saskaņota darbība, būtu haotiska un visai grūti realizējama, ja vien nepastāvētu noteikumi, kas minēto procesu regulē. Šādus noteikumus parasti veido vairāku mijiedarbībā esošu elementu kopums – gan valsts varas izdoti normatīvie akti, gan sabiedrības reliģiskajos un ētiskajos principos balstīti uzvedības nosacījumi, gan divu iepriekšējo elementu saistošajā ietekmē tapušas pašu procesa dalībnieku izstrādātas un savstarpēji akceptētas vairāk vai mazāk formalizētas vienošanās. Visi trīs elementi atzīstami par vienlīdz nozīmīgiem, tomēr nevar noliegt valsts varas dotās normatīvās bāzes noteicošo lomu.

Iepriekšminētais pilnībā attiecināms arī uz Seno Romu un tās tautsaimniecību. Kā zināms, senromiešu civilizācijā tika izveidota visai sarežģīta un ļoti veiksmīga tiesiskā bāze lielas un tam laikam augsti attīstītas impērijas sekmīgai funkcionēšanai. Spriežot pēc mūsdienu pētniekam pieejamās romiešu tiesību pirmavotu informācijas, arī romiešu rīcībā esošo ekonomisko resursu apvienošanas un kopējas apsaimniekošanas kārtība bijusi visai komplicēti un detalizēti regulēta.

Jānorāda, ka romiešu radītie tiesiskie principi, īpaši privāto jeb civiltiesību jomā, ir izrādījušies tik veiksmīgi, ka joprojām atrodas Rietumu un nu jau arī visas globalizētās pasaules privāto tiesību pamatā. Vietām šī ietekme ir tiešāka – kontinentālajā Eiropā un tās valstu bijušajās kolonijās pastāvošā t. s. romāņu-ģermāņu jeb kontinentālās Eiropas tiesību sistēma –, vietām vairāk pastarpināta – Anglijā un Velsā, ASV un lielākajā daļā bijušo britu koloniju izplatītā anglosakšu jeb vispārējo tiesību sistēma.

Mūsdienu Latvija pieder kontinentālās Eiropas tiesību sistēmai, un seno romiešu iedibinātie principi tiesību normu recepcijas un vēsturiskās attīstības gaitā ir pārņemti arī Latvijas Republikas normatīvajos aktos. Tā mūsu 1937. gada Civillikumā redzama visai tieša romiešu privāttiesību ietekme. Var pat apgalvot, ka ar romiešu privāttiesību pamatprincipiem neiepazīstinātam un nesagatavotam interesentam Latvijas Civillikums varētu likties grūti saprotams un sarežģīti uztverams. Romiešu aizsākto tiesisko tradīciju ietekme vērojama arī citām tiesību nozarēm piederīgajās materiālo un procesuālo tiesību normās, kas daudz labāk aptveramas, apzinoties un izprotot tajās ietverto tiesisko ideju romiskos pirmsākumus.

Tādēļ autors uzskata par savu pienākumu veicināt padziļinātu romiešu tiesību pirmavotu izpēti, īpaši jautājumā par ekonomisko resursu apvienošanas un kopējas apsaimniekošanas kārtības tiesisko regulējumu.

Tēmas izvēli noteica arī autora iepriekšējā darba pieredze un specifiskās zinātniskās intereses, vairāk nekā 10 gadu docējot studiju kursus “Romiešu civiltiesības” un “Komerctiesības”.

Turklāt saskaņā ar autora rīcībā esošo informāciju Latvijas pētnieki apskatāmo tēmu šādā griezumā nav īpaši pētījuši, ar publikācijām latviešu valodā autoram saskarīes nav nācies. Tādēļ monogrāfija var dot ieguldījumu nacionālās tiesību zinātnes attīstībā.

Monogrāfija strukturēta astoņās nodaļās.

Pirmajā nodaļā izvērtēti Senās Romas sabiedrības tautsaimniecisko vajadzību un ekonomiskās attīstības līmeņa noteiktie ekonomiskie priekšnosacījumi resursu apvienošanu un kopējas apsaimniekošanas kārtību reglamentējošo romiešu tiesību aktu attīstībai.

Otrajā nodaļā identificēti ekonomisko resursu apvienošanu un to kopējas apsaimniekošanas kārtību reglamentējošie romiešu tiesību pirmavoti.

Turpmākajās nodaļās analizēts tiesiskais regulējums attiecībā uz romiešu sabiedrības jeb sabiedrības līguma (*societas*) izveides un funkcionēšanas vispārējiem principiem, mantas legālo statusu, tās ieguldīšanas, apsaimniekošanas un atsavināšanas kārtību, peļņas sadali, zaudējumu segšanas kārtību, biedru izdevumu kompensēšanu (trešā nodaļa), sabiedrības tiesisko statusu, pārstāvību un atbildību par saistībām (ceturtnā nodaļa), sabiedrības biedru tiesiski ekonomisko statusu, savstarpējām attiecībām un sastāva izmaiņām, sabiedrības un laulības, sabiedrības un mantošanas, sabiedrības un arogācijas institūtu tiesisko mijiedarbību (piektā nodaļa), sabiedrības darbības termiņiem un izbeigšanos (sestā nodaļa), regulējums attiecībā uz prasījuma no sabiedrības līguma (*actio pro socio*) iztiesāšanas procesuālajām niansēm (septītā nodaļa).

Astotā nodaļa veltīta romiešu korporatīvo veidojumu – biedrību (*universitates*), kolēģiju un korporāciju (*collegia et corpora*) izveidošanas un darbības tiesiskās reglamentācijas analīzei.

Monogrāfijā analizētie romiešu tiesību pirmavoti iegūti galvenokārt tā sauktās **Justiniāna kodifikācijas** jeb *Corpus Iuris Civilis*¹ detalizētas izpētes rezultātā.

¹ Krueger, P. (ed.) (1906) *CORPUS IURIS CIVILIS, EDITIO STEREOTYPIA OCTAVA, VOLUMEN SECUNDUM, CODEX IUSTINIANUS, RECOGNOVIT PAULUS KRUEGER*, BEROLINI, APUD WEIDMANNOS, MCMVI, tiešsaiste: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2007/corpusIurisCivilisCodexIustinianus.pdf>, skatīts 31.07.2014.;

Krueger, P.; Mommsen, T. (eds.) (1928) *CORPUS IURIS CIVILIS, EDITIO STEREOTYPIA QUINTA DECIMA, VOLUMEN PRIMUM, INSTITUTIONES, RECOGNOVIT PAULUS KRUEGER, DIGESTA, RECOGNOVIT THEODORUS MOMMSEN, RETRACTAVIT PAULUS KRUEGER*, BEROLINI, APUD WEIDMANNOS, MCMXXVIII, tiešsaiste: <http://fama2.us.es/fde/ocr/2006/corpusIurisCivilisTIInstitutionesDigesta.pdf>, skatīts 31.07.2014.;

Schoell, R.; Kroll, G. (eds.) (1959) *CORPUS IURIS CIVILIS, EDITIO SEXTA LVCIS OPE EXPRESSA, VOLUMEN TERTIUM, NOVELLAE, RECOONOVIT RUDOLFUS SCHOELL, OPUS SCHOELLII MORTE INTERCEPTUM ABSOLVIT GUILIELMUS KROLL*, BEROLINI, APUD WEIDMANNOS, MCMLIX, tiešsaiste: http://www.koeblergerhard.de/Fontes/Novellae_CorpusIurisCivilisSchoell1959.pdf, skatīts 31.07.2014.

Turklāt izmantoti arī atsevišķi fragmenti no **Gaja Institūcijām** (*Gai Institutiones*).² Apstrādāti un analizēti pavisam 603 romiešu tiesību pirmavoti. Precīzas norādes uz attiecīgo pirmavotu atrodamas zemsvītras piezīmēs. Labākai teksta uztverei nodaļā “Nobeigums” un “Summary” (angl. kopsavilkums), kā arī zemsvītras piezīmēs izvietotajos komentāros norādes uz pirmavotiem ietvertas tekstā – iekavās aiz atbilstošā fragmenta. Bibliogrāfijas aprakstā ievietots monogrāfijā analizēto romiešu tiesību pirmavotu apkopojums. Vairāk par avotiem skatīt otrajā nodaļā.

Lai optimizētu tekstā atspoguļotā materiāla izpratni, zemsvītras piezīmēs papildus izskaidrota atsevišķu romiešu tiesību institūtu un ar Senās Romas kultūru un valststiesisko iekārtu saistītu jēdzienu nozīme un būtība. Šim mērķim veltīta 71 zemsvītras piezīme.

Iekavās un/vai slīprakstā ievietotais teksts ir latīņu valodā (ja vien nav norādīts citādi).

² Seckel, E.; Kuebler, B. (eds.) (1903) *GAI INSTITUTIONUM COMMENTARII QUATTOUR*, LIPSIAE, IN AEDIBUS B.G.TEUBNERI, MCMIII, tiešsaiste: <http://www.archive.org/stream/gaiinstitutionu00huscgoog#page/n6/mode/2up>, skatīts 31.07.2014.